

OSZMÁN–MAGYAR VISZONY
A 16–18. SZÁZADBAN

TANULMÁNYOK
A MAGYAR KIRÁLYSÁG ÉS AZ OSZMÁN BIRODALOM NÉPEINEK
– MAGYAROK, TÖRÖKÖK, RÁCOK, TATÁROK, ZSIDÓK,
GÖRÖGÖK ÉS EGYÉB NÉPEK – HÉTKÖZNAPJAIRÓL;
EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG VISZONYA

OSZMÁN–MAGYAR VISZONY A 16–18. SZÁZADBAN

TANULMÁNYOK
A MAGYAR KIRÁLYSÁG ÉS AZ OSZMÁN BIRODALOM NÉPEINEK
– MAGYAROK, TÖRÖKÖK, RÁCOK, TATÁROK, ZSIDÓK,
GÖRÖGÖK ÉS EGYÉB NÉPEK – HÉTKÖZNAPJAIRÓL;
EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG VISZONYA

SZERKESZTETTE
J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST 2020

A kiadvány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
támogatása keretében valósult meg:
Központi Alapok Program KAP 2019-24005-2.2-BTK

Az angol nyelvű rezümék szakmai lektora:
HÁMORI NAGY ZSUZSANNA

A borítón:
Janicsár 1577-ből ([common.wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/));
Magyar nemes 1577-ből (gallica.bnf.fr);
Török lovasok ([common.wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/));
A zsitvatoroki béke okmánya MNL OL P 108. Rep. 71. 26/a. no. 8.

© Szerzők, 2020
© Szent István Társulat, 2020

ISBN 978 963 277 875 4

Szent István Társulat
1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.
szit.katolikus.hu
Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató
Nyomdai munkálatok: Mega-Galaxis Kft., Budapest

TARTALOM

J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA

Előszó gyanánt

9

I.

TÖRÖK VESZÉLY ÉS KERESZTÉNYSÉG

1.

ŐZE SÁNDOR

A „zsidó–magyar párhuzam”

Egy bibliai toposz magyarországi szerepe a török hódoltságban

15

2.

KOVÁCS ESZTER

*Cseh husziták és magyar jezsuiták gondolatai
a törökveszélyről és a keresztény összefogásról*

35

3.

TÜDŐS S. KINGA

*Társadalmi, demográfiai, természetföldrajzi hatások
az önvédelmet szolgáló templomvárak kialakulására
az oszmán–magyar kényszerű együttélés idején
a 15–17. századi Erdélyben*

47

4.

SZ. SIMON ÉVA

Egy év a szigetvári szandzsák történetéből (983)

Javadalombirtokos szpáhik fluktuációja
1575. április 18. és 1576. március 28. között

57

II.
OSZMÁN OSTROMOK – MAGYAR VÁLASZOK

5.
SZABÓ PÁL
*A Nándorfehérvár elleni oszmán-török kisostromok
(1490–1494)*
73

6.
TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ
Két világ között: Tóth Mihály és a „szegedi veszedelem” 1552-ben
89

III.
OSZMÁN–MAGYAR BÉKEKÖTÉSEK

7.
HÁMORI NAGY ZSUZSANNA
Egyéni érdek, közösségi érdek, államérvék
A gyarmati béke szerepe az erdélyi–francia tárgyalásokon 1625–1626 folyamán
113

8.
MARTON GELLÉRT ERNŐ
„Szőnyből tudatjuk...”
Három magyar diplomata
– Rimay János, Tassy Gáspár és Tholdalagi Mihály –
követnaplójának összehasonlító elemzése az 1627. évi szőnyi békekötés kapcsán
135

9.
BRANDL GERGELY – SZABADOS JÁNOS
A megbízás terhe
Johann Ludwig von Kuefstein báró konstantinápolyi nagykövetségének
előkészítése 1628-ból
149

10.

JUHÁSZ KRISZTINA

A második szőnyi béke margójára

Adalékok az 1642. évi szőnyi békekötés történetéhez

171

IV.

A MILITARIZÁLÓDOTT MAGYAR TÁRSADALOM

11.

BORBÉLY ZOLTÁN

A nemesi társadalom struktúrája és a hétköznapi élet keretei

Felső-Magyarországon a 17. század első felében

191

12.

VARGA J. JÁNOS

A hadizsákmány elosztása mint a közösségi létforma egyik eleme

213

13.

CZIGÁNY ISTVÁN

Egy hadtörténelmi paradoxon a Magyar Királyságban

Nyitott határ a keresztény és az oszmán védelmi rendszer között

a 16–17. században

225

V.

OSZMÁN TÁRSADALOM ÉS NÉPEINEK EGYÜTTÉLÉSE

14.

TÓTH HAJNALKA

Harc a pénzért

Muszlim és zsidó kereskedők érdekei és érdekeik képviselete

a Habsburg–magyar–oszmán határvidéken a 18. század elején

257

15.

TÓTH FERENC

*Vallási és etnikai kisebbségek az Oszmán Birodalomban
egy utazó szemével*

François de Tott (1733–1793) visszaemlékezései
275

VI.

FŐHATALMASSÁGOK ÉS ALATTVALÓK:
A MINDENNAPOK SÚLYA

16.

J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA

*Egy bányaváros török pusztításának anatómiája:
Dobsina 1584-ben*

295

17.

F. MOLNÁR MÓNICA – SZALAI ÁGNES

Önkényeskedés, avagy a parancsok teljesítése?

Antonio Caraffa szerepe a magyar történelemben
309

18.

BALOGH MÁTÉ

*Festetics Pál dunántúli kerületi főkapitány-helyettes tevékenysége
a török alóli felszabadító háború időszakában*

331

19.

KIRÁLY PÉTER

Beilleszkedés, elkülönülés, kívül rekedés

Külföldi zenészek a 16–17. századi erdélyi fejedelmi udvarban
és a Királyi Magyarország főúri rezidenciáin

363

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ 389

HELYNÉVMUTATÓ 000

A megbízás terhe

Johann Ludwig von Kuefstein báró konstantinápolyi nagykövetségének előkészítése 1628-ban¹

A tanulmány kontextusba való elhelyezése miatt érdemes egy rövid, de szemléletes felütéssel kezdeni a téma kifejtését. Az alábbi idézet egy igazi köpönyegforgató diplomáciai „szakember”, tulajdonképpen tolmács, besúgó, kém esküszövege. A tolmácsként és bizalmasként alkalmazott raguzai származású Marino Tudisi (Tudišević) az 1628–1629. évi nagykövetség konstantinápolyi bevonulása előtt mondta el a következő szavakat a Habsburg nagykövet, Johann Ludwig von Kuefstein báró hű szolgálatára felesküdvé:

„Én, Marino Tudisi Istenre és szentjeire tekintettel szentül fogadom, hogy Johann Ludwig Kuefstein szabad bárú úr ő excellenciájának kérésére, ő felsége, a római császár, II. Ferdinánd, a mi nagyméltóságú urunknak (és az Oszmán Portára küldött követség idejére kinevezett orátorának), Istenre és a mi Urunkra Jézus Krisztusra szeplőtelen Anyjára, a boldogságos Szűz Máriára, minden angyalra, Istennek szentjeire és keresztény hitemre erősen adom szavamat, és esküszöm, hogy minden tárgyalásban, amelyben ő excellenciája igénybe veszi szolgálataimat, hogy ő szentségének orátorának hasznára leszek, vagy miképp hitet tettem, és munkámat és fáradságomat buzgón fogom végezni. Nehogy bármit is mondjak azokból a dolgokból, amelyeket nekem titokként rendeltek el [értsd. közvetlen] ő nagyságos excellenciája [értsd. vagy mások] ő nagyságos felség orátorának nevében, annak semmilyen jele sem fog mutatkozni. Mindent szen-

¹ A tanulmány az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport munkája keretében jött létre. A kutatást az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta 20391-3/2018/FEKÚSTRAT. Szegedi Tudományegyetem, Interdiszciplináris Kiválósági Központ, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport, Brandl Gergely munkáját az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP–18–3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programja támogatta.

tül, hűségesen és szeplőtelen szívem rejtekében fogok megőrizni. Isten és az ő szent evangéliumai úgy segítsenek engem! Ezt az esküt 1628. november 21-én leghűségesebben tették, ő excellenciája saját gyóntatójának, Petrus Lubich atya és Elias Seeauer jelenlétében elmondva, akik ezt az esküt saját maguk át is olvasták. Pontepiccolóban.”²

Kuefstein báró és a nagykövetség – töröknyelv-tudás hiányában – meglehetősen kiszolgáltatott volt a raguzai tolmácsnak, Tudisinak, akinek eskü alatt kellett tanúbizonyságot tennie hűségéről. Szolgálati nélkülözhetetlenek voltak a küldetés szempontjából, hiszen a töröknyelv-tudás megkerülhetetlennek tekinthető a keleti diplomáciában. Ugyanakkor, a fennmaradt forrásaink alapján egyáltalán nem véletlen, hogy az eskütételre még a Konstantinápolyba való bevonulás előtt, Pontepiccolónál³ került sor. Ugyanis a tolmács nem csak Kuefstein bizalmas embere volt, hanem kiváló kapcsolatot ápolt más előjárókkal is.⁴ Saját bevallása szerint bejáratos volt a budai pasa dívánjába, továbbá olykor jelentett a velencei diplomatáknak is. Ezt csak tetézi, hogy az eddig feltárt forrásokban Michael Adolf Althan gróf személyes ágenseként és nem a császár hű alattvalójaként említik, ezenkívül az Udvari Kamara áttekintett iratai alapján császári megbízólevéllel és fizetéssel sem rendelke-

² „*Ego Martinus Tudisi ad requisitionem excellentissimae domini dominationi Joannis Ludovici libero baronis a Kuefstain, Sacratissimi Romani Imperatore Ferdinandi II. Domini Nostri Clementissimi [pro tempore ad Portem Ottomanicam oratoris] in conspectu Dei et Sanctorum Eius, sancte promitto ac per Deum intemeratam Matrem Domini N. Jesu Christi Beatissimam Virginem Mariam omnesque angelos et sanctos Dei, perque meam fidem Christianam firmiter me obligo. Ac juro me in omnibus illis negotiis, in quibus illustrissimae suae excellentiae meis servitiis ut suae Sanctissimae Maiestatis orator usurus sit, vel uti voluerit fidelem ac industriam operam navaturum neque quidquam ex iis quae mihi a Sua Illustrissima Excellentia Domino inquam Suae Maiestatis oratore n[omine] n[omine] secreto commissa fuerint ullo signo manifestaturum unquam, sed omnia sancte fideliter atque intemerate in cordis arcano conservaturum. Ita me Deus adjuvet et haec sancta Dei Evangelia. Hoc juramentum fidelissime praestitum est 21. die Novembris anno 1628 in praesentia illustrissime suae excellentiae eisusdemque confessarii referendi Domini Patris Petri Lubich et Eliae Seeaueri, qui ipsi hoc perlegit. In Pontepiccolo.*” Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE), Egyetemi Könyvtár és Levéltár (EKL), G4, Tomus (Tom.), V, pagina (pag.) 547.

³ A nevezett Pontepiccolo (Küçükçekmece) a mai Isztambulnak európai fekvésű kerülete.

⁴ Tudisi kapcsolati rendszere igen bonyolult és homályos, számos esetben Michael Adolf von Althan gróf bizalmas embereként hivatkoznak rá. Erről Tholdalagi Mihály, az erdélyi követ naplójában pontosan nyilatkozik is. SALAMON Ferenc: *Két magyar diplomata a tizenhetedik századból*. Ráth Mór, Pest 1867, 161.

zett, sőt Althan maga jegyezte meg Kuefstein bárónak, hogy Tudisi az ő parancsait követi.⁵

A TANULMÁNY FÓKUSZPONTJAI

Ez a rövid epizód is jól megvilágítja egy Konstantinápolyba tartó diplomáciai követség nehézségeit. Így nem is meglepő, hogy a jelen tanulmányban azt a komplex keretrendszer mutatjuk be, amelyben Johann Ludwig von Kuefstein bárónak, mint a keleti diplomácia „*homo novusának*” kellett tevékenykednie mind a bizalom, mind a nyomásgyakorlás eszközeit felvonultatva.

Elsőként tehát az eddigi feltárások alapján a politikai és diplomáciai környezet sajátosságait vázoljuk fel, különös tekintettel a nagykövetség eseményeire. Ennek kapcsán kiemelendő a rendkívüli forrásadottság, amelynek bemutatása a dolgozat egyik legfontosabb részét képezi. Ez a kiterjedt forrásanyag lehetővé teszi, hogy a Habsburg–Oszmán diplomáciai követségek lehető legteljesebb, elvben elérhető iratanyagáról beszéljünk. Ennek alapján az ezt követő részben Kuefstein és környezetének kapcsolatát vázoljuk fel, amelyben a befolyásolási kísérletek, kiszolgáltatottság és a császár által kijelölt feladatok problematikája is helyet kap. A téma komplexitása miatt a diplomata útjának csupán első felére koncentrálnak, mégpedig a császári felkéréstől (1627. november 18.) a követség konstantinápolyi megérkezéséig (1628. november 18.).⁶ A jelen munka fókuszpontjában leginkább az utat előkészítő diplomáciai háttérmunka és az azt övező folyamatos udvari, politikai, valamint társadalmi nyomásgyakorlás vizsgálatát helyezzük. Mindezek alapján arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen irányokból és milyen típusú befolyás volt érzékelhető a nagykövet tevékenysége során, és ezt ő milyen módon volt képes kezelni. Jól megfigyelhető Kuefstein báró kiszolgáltatottsága a háborús viszonyoknak, illetve az udvari politikai köröknek,

⁵ Tudisi tevékenységéről összefoglalóan lásd BRANDL Gergely – SZABADOS János: A Janus-arcú diplomata – Marino Tudisi raguzai kalandor életútja supplicatiója tükrében. *Levéltári Közlemények* 89 (2020), 85–102.

⁶ A követségre való felkérő levelet Anton Abt von Krebsmünster írta meg az uralkodó nevében Kuefsteinnek Prágából 1627. november 18-án. ELTE EKL G4 Tom. V. pag. 1–4; a követségről részletes kronológiát dolgozott ki az arról készített végjelentés (*Finalrelation*) alapján: Karl Graf von KUEFSTEIN: *Studien zur Familiengeschichte in Verbindung mit der Landes- und Kulturgeschichte. III. 17. Jahrhundert.* K. K. Universitäts-Verlagbuchhandlung Gesellschaft M. B. H., Wien–Leipzig 1915, 259–279.; A kultúrtörténeti szempontokat is felhasználva és támaszkodva a követnaplóra lásd Karl TEPLY: *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV. 1628. Des Freiherrn Hans Ludwig von Kuefsteins Fahrt zur Hohen Pforte.* Verlag A. Schendl, Wien 1976.

amelyek így együttesen rákényszerítették arra, hogy teret engedjen a sajátjától eltérő szándékoknak is. Érzékelhető az is, hogy az említettek hogyan kerülnek összetűzésbe a társadalmi elvárásokkal és végső soron a diplomata saját szándékaival.

Ebből világosan látható, hogy a császári utasítások mellett több, az udvarban befolyással rendelkező személy is érvényt kívánt szerezni akaratának, így Kuefstein jelentősen ki volt szolgáltatva a nála tapasztaltabb, az Oszmán Birodalomról már szélesebb ismeretekkel rendelkező, illetve a török nyelvet esetleg bíró személyeknek. Ezenkívül a követség tagjainak kiválogatása is kihívást jelentett számára, ami kapcsán szintén megfigyelhető a már említett „lobbitevékenység”. Tehát előljáróban leszögezhető, hogy egy követség diplomáciai kapcsolatrendszerének felvázolása egyúttal számos általános társadalmi jelenség vizsgálatát és a különböző csoportok érdekérvényesítő törekvéseit is képes bemutatni.

A VIZSGÁLAT LEHETŐSÉGEI

A diplomáciatörténeti kutatások jelentős többsége mint egy globális, sokkal inkább felülről rendeződő nézőpontot érvényesít, mivel sok esetben a kiemelt politikai személyek döntenek az események valódi alakulásáról (például a nádor, a haditanács vezetése stb.),⁷ ugyanakkor a diplomáciai munka jelentős részét és a történések véghezvitelét egy olyan alsó-középső apparátus hajtja végre, amelynek szerepét és tevékenységét csak egy alsó perspektívából ragadhatjuk meg (*history from below*).⁸ Ezek a személyek azonban néha jelen-

⁷ Az ilyen típusú „makro” és „mikro”, valamint „szervezet” és „egyén” nézőpont együttes és kevert alkalmazására akár egy szerző diplomáciatörténeti munkásságán belül is találhatunk példákat, előbbire lásd KÁRMÁN Gábor: *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után*. Budapest 2011.; Utó: *Egy közép-európai odüsszeia a 17. században: Harsányi Nagy Jakab élete*. L'Harmattan, Budapest 2013.; Utóbbira példaként említhető a követség alapját képező 1627. évi szőnyi békekötés folyamata, amelyben az Udvari Haditanácsnak és a nádornak is fontos szerep jutott. BRANDL Gergely – GÖNCÖL Csaba – JUHÁSZ Krisztina – MARTON Gellért Ernő – SZABADOS János: Válogatott források az 1627. évi szőnyi békekötés történetéhez. *Lymbus, Magyarágtudományi Forrásközlemények* 15 (2017), MTA, Budapest 151–204.; BRANDL Gergely – GÖNCÖL Csaba – JUHÁSZ Krisztina – MARTON Gellért Ernő – SZABADOS János: Kommunikáció és híráramlás: A Habsburg oldal tárgyalási stratégiája az 1627. évi szőnyi békekötés alkalmával. *Aetas* 33 (2018), IV, 108–124.

⁸ A „people’s history” vagy másként „history from below” történeti nézőpontként való érvényesítése főleg Lucien Febvre, majd E. P. Thompson munkái alapján terjedt el, és vizsgálatának tárgya az egyszerű emberek irányába tolodott el. A diplomáciatörténet új irányait, köztük az egyén szerepére vonatkozó vonalat jól foglalja össze Arno STROHMEYER: *Trendek*

több szerephez jutnak és önálló döntéshozatalra kényszerülhetnek az események sajátos konstellációja miatt. Ez sokszor hozzájárul ahhoz, hogy bizonyos fontos döntések nem is születtek meg, így a szőnyi béke esetében is éppen azok a döntések maradtak el, amelyekről nem lehetett megegyezni az 1627-es tárgyalási időszakban (például Vác–Bolondvár kölcsönös problémája, hódolt falvak hovatarozása, béke időtartama stb.), vagy a későbbiekben sem.⁹

Ebből a nézőpontból vizsgálva egy béketárgyalás vagy diplomáciai eseménysor történetét, beleláthatunk annak környezetébe és társadalmi viszonyrendszerébe. Így az idő- és térbeli keretek szűkülnek, mégis, lényegesen szélesebb forrásbázissal tud dolgozni a kutató. Természetesen ez csak abban az esetben kivitelezhető, ha olyan unikális forráskörnyezet áll rendelkezésre, hogy ezek az egyéni diplomata-életutak és küldetések mélységükben vizsgálhatók.

TÖRTÉNETI KÖRNYEZET – LEHETŐSÉGEK A BÉKÉRE

A Habsburg–oszmán békekötések sorában az 1627. évi szőnyi békeszerződés számos szempontból eltérőnek tekinthető a többtől. Jóllehet, a két birodalom igyekszik egyenlő politikai félként tekinteni a másikra és folytatni az addigi 17. századi békekötések hagyományait,¹⁰ mégis ez a béketárgyalás számos

és perspektívák a kora újkori diplomáciatörténetben: A konstantinápolyi Habsburg diplomaták esete. (Ford. KÁRMÁN Gábor.) *Történelmi Szemle* 59 (2017) II., 177–198., az „aktorközpontúság” kérdéséhez különösen: 182–184.

⁹ Az említett kérdésekről lásd BRANDL G. – GÖNCÖL Cs. – JUHÁSZ K. – MARTON G. E. – SZABADOS J.: *Válogatott források...*, 155–156., 165., 167., 171–173., 175–176., 181., 183., 188., 190–191.; erre különösen jó példa az, hogy Vác török elfoglalása, illetve a török kézen lévő Bolondvár lerombolása egyfajta kölcsönös adok-kapok viszonyba került, amelyet sem az 1625-ös gyarmati, sem az 1627-es első szőnyi, sem az 1642-es második szőnyi békében, sőt még az 1649-es Konstantinápolyban megkötött békében sem tudtak feloldani; az 1625-ös gyarmati béke 2. pontja (GÉVAY Antal: *Az 1625-diki május 26-dikán költ gyarmati békekötés cikkelyei, deákül, magyarul és törökül*. Strauss Antal Özvegye Betűivel, Bécs 1837, 9.); az 1627-es szőnyi béke 2. pontja (GÉVAY Antal: *Az 1627-dik évi september 13-án kelt szőnyi békekötés cikkelyei, deákül, magyarul és törökül*. Strauss Antal Özvegye Betűivel, Bécs 1837, 12.); 1642-es szőnyi béke 4. pontja (MAJLÁTH Béla: *Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története*. MTA, Budapest 1885, 76–82., 400.); az 1649-es Konstantinápolyban megkötött béke 4. pontja (SZILÁGYI Sándor: *Rozsnyai Dávid, az utolsó török deák történeti maradványai*. MTA, Budapest 1877, 175.).

¹⁰ A kérdéstről lásd PETRITSCH, Ernst D.: Zeremoniell bei Empfängen habsburgischer Gesandtschaften in Konstantinopel. In Ralph KNAUZ – Giorgio ROTA – Jan Paul NIEDERKORN (Hrsg.): *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der Frühen Neuzeit*.

újdonságot tud felmutatni. A felek a korábban csak részlegesen kidolgozott ceremóniális kereteket és magát a ratifikációs folyamatot is jobban körülhatárolják, ugyanakkor az eltérések jelentős része a sajátságos politikai helyzetből fakad.¹¹

Ennek a különleges politikai környezetnek mindkét oldalról legfontosabb eleme a többfrontos háború elkerülésére irányuló törekvés. Míg Bécszet a harmincéves háború mindennapi eseményei kényszerítik,¹² addig az Oszmán Birodalom nemcsak belső konfliktusaival (krími és anatóliai lázadások), hanem külső ellenséggel (konfliktus a szafavida Perzsiával) is szembe kell hogy nézzen.¹³ Részben ebből fakad, hogy a Birodalom árnyékában lévő hatalmak politikai szerepe megnő, így Erdély Bethlen vezetésével különösen fontos befolyást gyakorolhat az eseményekre.¹⁴ Éppen ez a forrongó politikai helyzet teszi fontossá más európai hatalmak számára is a békét. A nagypolitika konstantinápolyi lecsapódása komolyan kihat a nagykövet tevékenységére is, mivel a francia, angol és holland követek is áskálódnak a Portán Kuefstein ellen.¹⁵

Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2009, 301–322.; Arno STROHMEYER: Die habsburgisch-osmanische Freundschaft (16–18. Jahrhundert). In Arno STROHMEYER – Norbert SPANNENBERGER (Hrsg.): *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2013, 223–238.

¹¹ A ceremónia körülhatárolására: Koháry Péter Pálffy Istvánnak, Komárom, 1627. augusztus 30., illetve Gerhard von Questenberg II. Ferdinándnak, Komárom, 1627. augusztus 31., BRANDL G. – GÖNCÖL Cs. – JUHÁSZ K. – MARTON G. E. – SZABADOS J.: *Válogatott források...*, 175–176., 178.

¹² Összefoglalóan a harmincéves háborúról, elsősorban a konfesszionalizáció szempontjából, lásd Heinz SCHILLING: *Konfessionalisierung und Staatsinteressen: Internationale Beziehungen 1559–1660*. Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn 2007, 508–538.; Az eseményekre lásd GINDELY Antal – ACSÁDY Ignác: *Bethlen Gábor és udvara*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1890, 186–230.; Johann FRANZL: *Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit*. Styria, Graz–Köln–Wien 1978, 222–239.; SCHILLING, H.: i. m. 525.; Lothar HÖBELT: *Ferdinand III. (1608–1657) Friedenskaiser wider Willen*. Ares Verlag, Graz 2008, 46–53.; Mark HENGERER: *Kaiser Ferdinand III. (1608–1657) Eine Biographie*. Böhlau, Wien–Köln–Weimar 2012, 64–72.

¹³ Hans Robert RÖMER: The Safavid Period. In Peter JACKSON – Laurence LOCKHART (eds.): *The Cambridge History of Iran*. 6. The Timurid and Safavid Period. Cambridge University Press, Cambridge 2006, 189–350., 266–268.; Robert SAVORY: *Iran under the Safavids*. Cambridge University Press, Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney 2007, 85–91.

¹⁴ Bethlen Gábor közvetett befolyására a szőnyi béketárgyalásokon lásd SALAMON F.: i. m. passim.; BRANDL G. – GÖNCÖL Cs. – JUHÁSZ K. – MARTON G. E. – SZABADOS J.: *Válogatott források...*, 157–158., 178–188., 193.; A tárgyalások menetére lásd még jelen kötetben MARTON Gellért Ernő: „*Szőnyből tudatjuk*” című tanulmányát (135–148. oldal).

¹⁵ Az említett államok követeinek politikájára lásd KUEFSTEIN, K. G., VON: i. m. 261., 267–269., 275.

Más részről a politikai helyzet hozadéka az is, hogy a béketárgyalás a császárok szintjéről a „helyi vezetők” szintjére kerül át. Ennek értelmében a nádor (Esterházy Miklós), a budai pasa (Murteza) és az erdélyi fejedelem (Bethlen Gábor) közös tárgyalási folyamatban vitattak meg számos kérdést. Jóllehet, utóbbi csak informálisan befolyásolhatta az alkudozások menetét. Ennek következménye az, hogy ez a béke egyfajta „magyar belüggé” is válik, de csak a gyakorlati diplomácia szintjén.¹⁶ Mindazonáltal mindkét birodalom elitjének körében a háborúpárti befolyás jelentősnek mondható, mivel a többfrontos háború lehetősége egyúttal kecsegtetővé vált. Mindkét oldalon találhatunk olyan jelentős politikai szereplőket, akik vagy a békefolyamat során válnak békepártivá (nádor és budai pasa),¹⁷ vagy mindvégig a békeellenes álláspontot képviselték (Bethlen, Althan),¹⁸ nem is szólva azon külföldi hatalmakról, amelyeknek egyértelmű érdeke volt egy Habsburg–Oszmán konfliktus kirobbantása (Anglia, Hollandia, Franciaország).¹⁹

¹⁶ Ezalatt azt kell érteni, hogy a konkrét tárgyalások jó része a nádor, a budai pasa és Bethlen Gábor között zajlottak, általában alsóbb rendű diplomaták közvetítésével és a tárgyalások helyszínéül is a hajdani Magyar Királyság szolgált. Ez összefüggésben állhat azzal, hogy a magyar diplomáciai tevékenység birodalmi szinten is jelentősen erősödött Esterházy Miklós nádorsága révén és a harmincéves háború hatására. Vö. HILLER István: A Habsburg diplomáciában játszott magyar szerep kérdései. In HORN Ildikó – LAUTER Éva – VÁRKONYI Gábor – HILLER István – SZIRTES Zsófia – BALOGH Zsuzsanna – PÁSZTOR Katalin – TAMÁS Máté: *Művészet és mesterség: Tisztelegő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére* I. L'Harmattan, Budapest 2016, 255–270.; Fontos azonban leszögezni, hogy a császári udvar véleményét minden esetben kikérték a tárgyalóbiztosok és a nádor is. BRANDL G. – GÖNCÖL Cs. – JUHÁSZ K. – MARTON G. E. – SZABADOS J.: *Kommunikáció és híráramlás...*, 123–124.

¹⁷ A nádor törökökkel kapcsolatos opiniójának értékelését lásd HILLER István: *Palatin Nikolaus Esterházy: Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625–1645*. Esterházy-Studien. Wien–Köln–Weimar 1992, 61–62.; Murteza 1626-os hadjárataról, illetve a béke megkötésére szóló parancsáról: JÁSZAY Pál: *A' szőnyi béke, 1627. Tudománytár, Értekezések* 4 (1838), 167–274.; *Török–magyar oklevéltár: 1533–1789*. A konstantinápolyi levéltárból gyűjtötte és fordította KARÁCSON Imre – THALLÓCZY Lajos – KRCSMÁRIK János – SZEKFŰ Gyula. Szent István Társulat, Budapest 1914, 218–220.

¹⁸ GINDELY A. – ACSÁDY I.: i. m. 201–214.; Althanról mint az Oszmán Birodalomban élő (katolikus) keresztények pártfogójáról lásd TÓTH István György: Athanasio Georgiceo álhuhás császári megbízott útleírása a magyarországi török hódoltságról, 1626-ból. *Századok* 132 (1998), IV, 838., 848., 858.; MOLNÁR Antal: Végvár és rekatolizáció: Althan Mihály Adolf és a katolikus restauráció kezdetei Komáromban. In MOLNÁR Antal: *Elfejtett végvidék*. (Régi Magyar Könyvtár Tanulmányok 9.) Balassi, Budapest, 2008, 139–148.

¹⁹ Az angolokra vonatkozóan lásd Samuel RICHARDSON (ed.): *The Negotiations of Sir Thomas Roe, in his Embassy to the Ottoman Porte, from the Year 1621 to 1628*. Samuel Richardson, London 1740, 798–825.; A franciákra vonatkozóan lásd HÁMORI Nagy Zsuzsanna: Források Bethlen Gábor két francia diplomatájáról és uralkodása utolsó éveiről (1626–1633). *Lymbus. Magyarástudományi Forrásközlemények* 14 (2016), 83–111., 83–103.;

KUEFSTEIN SZEMÉLYE A TÖRTÉNETÍRÁSBAN

Johann Ludwig von Kuefstein báró, majd gróf diplomáciai és politikai tevékenységét az unikális forrásadottság gerincét képző családi és diplomáciai levelezés széles körű ismerete nélkül is komoly szakmai érdeklődés övezte.

Kuefstein életéről és munkásságáról már több jelentős feldolgozás is megjelent, azonban mint látni fogjuk, a Budapesten őrzött anyag bevonása a továbbiakban elengedhetetlen lesz a kép pontosításához. A diplomata életrajzát egyik leszármazottja, Karl Graf von Kuefstein még a 20. század elején összeállította.²⁰ A konstantinápolyi követséget a diplomáciai útját lezáró végjelentés és a Haditanács iktatókönyvei alapján ismertette. Később Karl Teply bővítette ismereteinket azáltal, hogy felhasználta kutatásai során a nagykövet naplóját és a Felső-ausztriai Tartományi Levéltárban őrzött számos iratot. Ezen dokumentumokra és a követség kapcsán létrejött képzőművészeti alkotásokra támaszkodva helyezte a témát új, kultúrtörténeti megvilágításba.²¹ Az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár hajdani munkatársa, Donáth Regina is publikált a hagyatékból, azonban nem a konstantinápolyi követség kapcsán.²² A diplomata naplóit, mint személyes, az önvallomásait (*Selbstzeugnis*) bemutató dokumentumokat, Harald Tersch gyűjtötte össze ismertetés jelleggel,²³ Thomas Winkelbauer pedig a konvertitakarrierék tipologizálása kapcsán ismertette röviden Kuefstein életútját.²⁴ Újabbán pedig Berzeviczy Klára foglalkozott a naplóval a követség ceremóniáját elemezve.²⁵ Jól látható, hogy az imént említett munkák csak a rendelkezésre álló

a hollandokra vonatkozóan lásd Alexander H. de GROOT: *The Ottoman Empire and the Dutch Republic. Revised Edition*. Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden 2012, 122.

²⁰ KUEFSTEIN, K. G., VON: i. m. 88–163., 239–300.

²¹ TEPLY, K.: i. m.; a nagykövetségről készült műalkotások nagy részét jelenleg az Osmanmuseum in Perchtoldsdorf gyűjteményében őrzik, Karl Teply is ismerteti őket, uo. 58–135.

²² DONÁTH Regina: A diplomáciai titkosírás XVII. századi használatához. *Magyar Könyvszemle* 80 (1964), I, 55–62.; Uő: *Egy török kori forrásgyűjtemény az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában*. (Néhány adat Karakas Mehemed budai pasa történetéhez.) *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 2. Budapest 1965, 193–212.; Uő: *Iratok a westfáliai békekötés történetéhez az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában*. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 3. Budapest 1966, 239–252.

²³ HARALD TERSCH: Hans Ludwig von Kuefstein. In Harald TERSCH: *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (1400–1650)*. Eine Darstellung in Einzelbeiträgen. Böhlau, Wien–Köln–Weimar 1998, 647–677.

²⁴ THOMAS WINKELBAUER: *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Oldenbourg, München 1999, 128–129.

²⁵ BERZEVICZY Klára: Fragen des Zeremoniells während einer Gesandtschaftsreise. Einige Bemerkungen zum Reisebericht des. H. L. Freiherrn von Kuefstein. In SÁRA, Balázs (Hrsg.):

forrásanyag egy-egy szegmensére építkezve próbálták értékelni a követséget. Ugyanakkor a részletes értékeléshez mindenképpen a források ütköztetésére és komplex használatára van szükség, ami csak az iratok együttes értékelésével érhető el. Különösen igaz ez a három teljesen párhuzamos iratanyagra (jelentés[ek], napló, levelezés), amelyek egymás információit kiegészítik és értékelik. Az eddigi feltárások alapján számos információhoz juthattunk a diplomata élete és irathagyatéka kapcsán.

KUEFSTEIN ÉLETE ÉS IRATHAGYATÉKA

Johann Ludwig von Kuefstein báró 1582-ben látta meg a napvilágot, és egyetemi tanulmányait követően diplomatakarrierbe kezdett. Evangélikus nemesként aktívan részt vett a korabeli politikában, az uralkodó és a protestáns rendek között több alkalommal is közvetített diplomataként, majd 1627-ben konvertált katolikussá, ezután érte őt a konstantinápolyi nagykövetség megtisztelő feladata. Hazatérése után, 1630-ban felső-ausztriai helytartóvá (*Landeshauptmann*) nevezték ki, amely posztot haláláig betöltötte.²⁶

Politikailag aktív élete révén tekintélyes levéltári iratmennyiséget hagyott az utókorra, amelynek egy jó részét ma a Felső-ausztriai Tartományi Levéltárban őrzik.²⁷ Ezek alapján állította össze a családtagok életrajzait Karl Graf Kuefstein, Bécsben pedig 1628–1629. évi konstantinápolyi nagykövetségéről szóló jelentése és annak mellékletei találhatóak másolatban, amit szintén felhasznált az említett életrajzíró.²⁸ Ezenkívül azonban Budapestre is elkerült Kuefstein levelezésének egy tekintélyes része az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárába, mégpedig feltehetően a diplomata jezsuita rendbe lépett fia, Gotthilf Kuefstein révén.²⁹ Ez utóbbi, rendkívül nagy for-

Quelle & Deutung I. Beiträge der paläographischen Tagung Quelle und Deutung I. am 27. November 2013. Eötvös József-Collegium, Budapest 2014, 53–70.

²⁶ Kuefstein életrajzára és tevékenységére lásd KUEFSTEIN, K. G., VON: i. m. 230–300.; Konvertálásának körülményeire WINKELBAUER, T.: i. m. 128–129.;

²⁷ Oberösterreichisches Landesarchiv (OÖLA), Herrschaftsarchiv (HA) Weinberg, Archivalien, Aktenband (AB) 18, Nr. 4., AB 26 Nr. 9; AB32 Nr. 14; Handschriften (HS) Bände 1–29.

²⁸ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus- Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Türkei I, Kt. 112. Bd. 1., 2.

²⁹ ELTE EKL G4 Tom. I–XIV.; A kötetek provenienciájáról lásd DONÁTH R.: *Egy török-kori forrásgyűjtemény...*, 194.

rásértékkel rendelkező irategyüttest mindeddig kevés figyelemre méltatták,³⁰ pedig mind politika-, mind társadalomtörténeti ismereteinket gazdagíthatja egy ilyen unikális anyag részletes feltárása. A követség alatt bonyolított teljes levelezés az alább részletezendő kötetek közül a negyedikben és ötödikben található. Ezeket útja során részben időrendben, részben a postai beérkezés alapján rendezték, az azonban nem eldönthető, hogy ez Kuefstein vagy személyi titkárának munkája lehetett-e. (Ezúton is köszönjük Szabó András Péternek, hogy felhívta figyelmünket erre a rendkívül fontos forrásegyüttesre.) A hagyaték unikális mivoltából fakadóan érdemes itt annak tartalmát röviden ismertetni is.

A tizennégy (Tom. I–XIV.) kötetből álló irathagyaték első darabja Kuefstein irodalmi tevékenységének eredményeit – például műfordítások – és evangélikus rendi politikusként kifejtett korai diplomáciai tevékenységének iratait foglalja magában, de egy Kínáról szóló leírás is található benne. A második kötetben valószínűleg konstantinápolyi küldetését előkészítendő, az előtte korábban az Oszmán Birodalomban járt követségek – Ludwig von Molardt, Johann Jakob Kurz von Senftenau – iratanyagának másolatait olvashatjuk. A harmadik kötet az 1622 és 1640 között bonyolított családi levelezését foglalja magában, azonban 1632 és 1640 közötti évekből datált levelek nincsenek az iratok között. A negyedik és ötödik elemekben találhatjuk Kuefstein báró konstantinápolyi követsége alatt bonyolított levelezését. Az ötödikben található a követség közvetlen releváns forrásanyaga, a negyedikben pedig ugyanazon időszak a követséghez kevésbé kötődő politikai levelezése. Illetve a negyedikbe került a követség személyi állományának előkészítése. Úgy tűnik, az ötödik kötet szolgálhatott alapul mind naplója, mind végjelentése megírásához. A hatodik kötetben a követség pénzügyeinek minuciózus könyvelését olvashatjuk, ami inkább a gazdaságtörténet mikroperspektívája iránt érdeklődők figyelmét keltheti fel. A következő (VII.) darab az 1639 és 1643 közötti, nagyobb részben családi, kisebb részben hivatali – például császári dekrétum és annak válaszpiszkozata – levelezést érinti. A nyolcadikban az 1643. év levelezése található, az igen rossz állapotban lévő kilencedikben pedig az 1643 és 1645 közötti családi leveleket ren-

³⁰ Az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár korábbi munkatársa, Donáth Regina publikált először az irathagyatékról. DONÁTH R.: *A diplomáciai titkosírás*, 55–62.; Uő: *Egy törökkori forrásgyűjtemény*, 193–212.; Uő: *Iratok a westfáliai békekötés történetéhez...*, 239–252; A köteteket Hölvényi György is említette irodalomtörténeti vonatkozásban, lásd HÖLVÉNYI, György: *Nochmals: „Der christliche Seneca”*. Ein Fund wichtiger Kuefstein-Handschriften in Budapest. *Wolfenbütteler Barock-Nachrichten* 12 (1985), I, 25–26.

dezték össze. Ezt követően (Tom. X.) a diplomata 1646–1647. évi hivatali levelezését olvashatjuk. A XI. kötet az 1648-as év levelezését öleli fel, amelyből Donáth Regina is szemezgetett az anyagból készített tanulmányában,³¹ de a levelezés kiterjed konstantinápolyi vonatkozású iratokra is. A következő (Tom. XII.) kötet az 1650 és 1652 közötti, míg a XIII. az 1653 és 1655 közötti, túlnyomórészt hivatalos levelezést tartalmazza. Az irategyüttes utolsó darabja (Tom. XIV.) az 1652 és 1656 közötti levelezést foglalja magában, érdekességként megemlíthető, hogy a levelek tartalma alapján ekkor sok, a magyar határvidékre vonatkozó információval is ellátták Kuefsteint Bécsből. Az iménti ismertetésből is leszűrhető, hogy valóban unikális forrásegyüttesnek tekinthető a diplomata Budapesten őrzött levelezése, amely természetesen csak más, kortárs forrásokkal összevetve értékelhető megfelelő módon.

EGY KONSTANTINÁPOLYI NAGYKÖVETSÉG FORRÁSFELTÁRÁSÁNAK ELVI LEHETŐSÉGEIRŐL

Ahhoz, hogy átlássuk egy Habsburg követ konstantinápolyi útjának ideális forráskörnyezetét, fel kell vázolnunk a források lehetőségének elvi keretrendszerét, amely bár teljességében sosem elérhető, viszonyítási pontként használható a források beazonosítása során. Erre kiváló lehetőséget ad az, hogy egy rendkívül széles forrásbázissal dolgozhatunk Johann Ludwig von Kuefstein nagykövetsége kapcsán. Jóllehet, az itt felvázolt ideáltípus csak részben támaszkodik más nagykövetségek anyagára, mégis jól demonstrálja a 17. század általános követségi forrásbázisát. Ezt a forrásanyagot három kategóriára osztottuk fel vizsgálataink során: 1. a követ saját iratanyagára; 2. a megbízójával és a hatóságokkal való hivatalos, a követséget érintő levelezésére; 3. a nem a követség és a megbízó által kibocsátott iratokra, hanem tulajdonképpen párhuzamos forrásokra.

1. Ideális esetben a nagykövet iratanyaga számos fontos és hagyományos részből tevődik össze. A 17. század első felében a követek gyakran vezetnek követségi naplót, amelyben a napi szintű események dominálnak. Ezeken kívül a folyamatos kapcsolattartás miatt a legjellemzőbb típusú dokumentumok a nagykövetségek esetében a jelentések, illetve a küldetést lezáró végjelentés (*Finalrelation*), amely gyakorta a korábbi jelentések és a napló hivatalos formában rögzített változata, amelynek sok esetben részét képezik

³¹ DONÁTH R.: *Iratok a westfáliai békekötés történetéhez...*, 251.

a követség során keletkezett fontosabb iratok mellékelt másolatai is.³² A követ anyagának jelentős részét képezi a diplomáciai útja során folytatott kimenő és bejövő levelezés, valamint a küldetés során keletkezett gazdasági elszámolások feljegyzései. Ezeket egészítik ki azon levelek, amelyek a követ személyes, avagy családi hagyatékát képzik, esetleg irodalmi tevékenységének lenyomatai (fordítások, írásművek). Az utóbbiak, bár nem közvetlenül kapcsolódnak a diplomáciai tevékenységhez, mégis számos részletet árulnak el a követ személyéről és küldetésének körülményeiről.³³

2. A felosztás második kategóriájába azon dokumentumokat sorolhatjuk, amelyek közvetlenül a császártól a Haditanácson keresztül vagy annak funkcionáriusaitól (elnök, haditanácsosok, konstantinápolyi rezidens stb.) származnak. Ezen belül a legfontosabbak a közvetlenül a követhozó iratok,

³² Johann Ludwig Kuefstein esetében rendkívül jó forrásbázissal rendelkezünk, amely mindhárom imént említett kategóriát felöleli. Az Osztrák Állami Levéltár, Házi, Állami és Udvari Levéltárának (ÖStA, HHStA) Turcica (Türkei I) sorozatában rendelkezésre áll a diplomata végjelentése annak mellékleteivel (instrukciók, Habsburg és oszmán tisztviselőkkel folytatott levelezés) két kötetbe rendezve. ÖStA, HHStA, Türkei I, Kt. 112., Band (Bd.) I, II; A konstantinápolyi követségről szóló naplója az OÖLA HA Weinberg Archivalien HS. 16. jelzet alatt található Linzben; Ilyen iratanyag más követek esetében is rendelkezésre áll a 17. század első felének követségeiből, mint például Hermann Czernin 1616–1617-es követsége alatti levelezése és követségéről készített jelentése (ÖStA, HHStA, Türkei I, Kt. 104., 105., 106., passim.; ÖStA, Kriegsarchiv (KA), Hofkriegsrat (HKR) Kanzleiarchiv (KzIA), Kt. 56. Nr. 17. fol. 1–38.); Ludwig Molardt 1619–1620-as küldetésének jelentései és levelezése (ÖStA, HHStA, Türkei I, Kt. 107., 108.; másolatban: ELTE EKL G4 Tom. II., pag. 63–482.); Johann Rudolf Puchheim követségének iratanyaga (ÖStA HHStA Türkei I, Kt. 113. Bd. I, II, III); Hermann Czernin 1644–1645-ös nagykövetségének levelezése és naplója (Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Jindřichův Hradec /StOAT JH/ Rodinný archiv Černínů z Chudenic/RAČCh/Kt. 48–54.; *Zweite Gesandtschaftsreise des Grafen Hermann Czernin von Chudenic nach Constantinopel im Jahre 1644*. Franz TISCHER (Hrsg.): Neuhaus, Landfass, 1879); Johann Rudolf Schmid 1650–1651-es nagykövetségének levelezése és végjelentése (ÖStA, HHStA, Türkei I, Kt. 123., 124., passim); mindegyik követség levelezését regisztrálták az Udvari Haditanács iktatókönyveiben. ÖStA KA HKR (Protokollbücher) Prot. Bd. 260–261., 271–272., 290–293., 302–304.; Kuefstein esetében egysoros kivonatok találhatóak az iktatókönyvekben, illetve néhány, az udvarnak címzett levele piszkozatban vagy másolatban is fennmaradt. Vö. ELTE EKL G4 Tom. V., passim., ill. ÖStA HHStA Türkei I, Kt. 112., Bd. II.

³³ Kuefstein esetében ez az iratanyag szétszórtan található. A konstantinápolyi követséghez kapcsolódó levelezésének zömét azonban Budapesten őrzik, ahol műfordításai is megtalálhatók: ELTE EKL G4 Tom. I., IV., V., VI.; Más követek esetében nincs tudomásunk a követséghez szorosan nem kötődő iratokról; így például Hermann Czernin ismereteink szerint nem végzett Kuefsteinhez hasonló irodalmi tevékenységet, Johann Rudolf Puchheim családi levéltára egyelőre lappang, Johann Rudolf Schmid esetében is csak kísérője, Johann Georg Metzger hagyott hátra feljegyzéseket, lásd Anna HUEMER: „Copy & Paste” im Reisebericht der Frühen Neuzeit? Intertextualität im „Türkischen Itinerarium” des Johann Georg Metzger (1650). *Chronica* 19 (2020), 84–112.

így a követ kinevezőlevele, általános utasítása és hitlevele, valamint a kényes ügyek kapcsán készített külön követutasítások.³⁴ Ide tartozik még a Hadi-tanács alá rendelt különböző tisztviselőkkel való levelezés, mint a tolmácsokon vagy várkapitányokon keresztül érkező iratanyag. Szintén ide sorolhatók még a császár nevében eljáró más hatóságoktól származó küldemények, így a kamarák vagy a nádor által kibocsátott levelek is. Ezt egészíti ki a császár által küldött, de nem nagykövetnek szóló iratok sora, amelyek leginkább a török méltóságoknak szólnak. Természetesen a legfontosabb dokumentum maga a ratifikált békepéldány, amely tartalmának önkényes megváltoztatása számos nagykövetség esetben jelentett kiemelkedő problémát.³⁵

3. A követség anyagához közvetlenül nem kapcsolódó párhuzamos anyagok jelentős rálátást biztosíthatnak az egyébként az említett forrásokban nem szereplő események rekonstruálásához. Ezt a csoportot két részre bonthatjuk az iratok nézőpontja szerint. 3a) Egyrészt a követségről szóló általános diplomáciai forrásanyagra (párhuzamos követjelentések, más államok diplomáciai levelezésének követséget érintő anyaga, például Erdély, Velence, Anglia stb.),³⁶ 3b) másrészt pedig azokra az iratokra, amelyek csak részben érintik a követség általános céljait. Ezek általában az Oszmán Birodalom különböző alattvalóitól érkező kérelmek vagy például keresztény hitet érintő kérdések (egyházzsakadás, ferencesek, jezsuiták, szentek ereklyéi)³⁷ vagy akár korábbi követségek által le nem zárt kényes, nem politikai jellegű kér-

³⁴ Ezen iratok közül kiemelhető pl. a diplomáciai levelezésében megőrzött kinevezőlevél (instrukció stb.), az ilyen típusú dokumentumok az ELTE EKL G4 Tom. V.-ben találhatóak.

³⁵ A békepéldányok szándékos eltérése már a zsitvatoroki béke óta problémákhoz vezetett; a legismertebb eset a zsitvatoroki béke alkalmával történt, lásd Gustav BAYERLE: The compromise at Zsitvatorok. *Archivum Ottomanicum* 4 (1980), 5–53.; Karl NEHRING: Magyarország és a zsitvatoroki szerződés, 1605–1609. *Századok* 120 (1986) I., 3–50.; A Habsburg–Oszmán békeszerződésekre vonatkozóan lásd PAPP Sándor: Az Oszmán Birodalom, a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia kapcsolattörténete a békekötések tükrében (vázlat és adatbázis). *Aetas* 33 (2018), IV., 86–99., 91., 95–96.; Az 1642-es szőnyi béketárgyalások alatti problémákra lásd Juhász Krisztina jelen kötetben található tanulmányát (171–188. oldal).

³⁶ A korábban említett nagyhatalmakon kívül egyéb párhuzamos forrásanyag is fennmaradt, a velencei követjelentésekre vonatkozóan lásd ÖVÁRY Lipót (szerk.): *Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez a Velencei Állami Levéltárban*. MTA, Budapest 1886, 439–448., 693–784.; az erdélyi levelezésre vonatkozóan lásd *Toldalagi Mihály levelei Bethlen Gábor fejedelemhez*. Erdélyi Történelmi Adatok, 1 (1855), 248–258.

³⁷ Erre kiváló példa a Kuefsteint elkísérő soproni ferencesek esete, akik Kapisztrán János sírját és ereklyéit akarták megkeresni; erről a visszatérő témáról számos levélváltásban értesülhetünk; támogatta őket II. Ferdinánd (pl. ELTE EKL G4 Tom. V. pag. 407–410.), tárgyaltak Murteza pasával is az ügyben (ELTE EKL G4 Tom. V. pag. 429–430.); ismereteink szerint végül nem jártak sikerrel.

dések (például korábbi követek személyes tartozásai).³⁸ A pénzügyekre nézve természetesen az Udvari Kamara levéltárában bőséges mennyiségű forrás áll rendelkezésre.³⁹

Az 1627. évi szőnyi békefolyamat iratanyagát az MTA–SZTE Oszmánkori Kutatócsoport többi munkatársaival közösen egy adatbázisba rendeztük, amely közel 2000 tételt ölel fel.⁴⁰ Az összegyűjtött anyag tetemes részét – közel felét – a Kuefstein báró követsége alatt keletkezett levelezés teszi ki. 1627. november 18. és 1629. december 8. között összesen 846 db levél köthető Kuefstein követségéhez az eddig feldolgozott anyagunkban. Ebből a diplomata 580 alkalommal címzettként, és 266 alkalommal feladóként jelenik meg.⁴¹ Ezen adatokból leszűrhető, hogy bár sok piszkozatot tartalmaz az ELTE EKL-ban őrzött iratanyag, a báró válaszleveleinek nem mindegyike található meg a rendelkezésre álló misszilisek között, azokat feltehetően címzettjeik levéltárában lelhetnénk fel, ami további, szerteágazó kutatásokat igényelne.

A KÖVETSÉG KRONOLÓGIÁJA

Johann Ludwig von Kuefstein bárót 1627. november 21-én érte II. Ferdinánd császár részéről a megtisztelő, az 1627. szeptember 13-án megkötött szőnyi béke ratifikációs példányát Konstantinápolyba szállító nagykövetségre való felkérés.⁴² A diplomata eleinte nem kívánta elvállalni a megbízást, majd az akkor Prágában tartózkodó uralkodói udvar képviselőivel való személyes alkudozást követően végül, 1628 januárjában megkezdte a nagy terhet és felelősséget ráróvó követség megszervezését.⁴³ Mivel a békeszerződés oszmán példánya kapcsán tartalmi eltérések merültek fel,⁴⁴ a kérdés tisztázásáig

³⁸ Erre jó példa Michael Starzer alább még ismertető tartozása. Michael Adolf Althan Johann Ludwig Kuefsteinnek, Prága, 1628. február 23. ELTE EKL G4 Tom. IV., fol. 128–129.

³⁹ ÖStA FHKA SUS RA Kt. 302 (Fasz. 185A) fol. 205–290.

⁴⁰ Az adatbázisról és a levelezésnek a békefolyamat alatti megoszlásáról lásd részletesebben BRANDL G. – GÖNCÖL Cs. – JUHÁSZ K. – MARTON G. E. – SZABADOS J.: *Kommunikáció és híráramlás...*, 121–124.

⁴¹ Szükséges megjegyezni azonban, hogy számos dokumentum esetében található bizonytalanság a tekintetben, hogy valóban levélként funkcionált-e. Ezeket csupán részben vettük be adatbázisunkba.

⁴² Lásd az 5. jegyzetet.

⁴³ Az alkudozásokról lásd TEPLY, K.: i. m. 18–21.

⁴⁴ A békepéldányok problémáiról összefoglalóan lásd: *Névtelen leírás a orosz török békepéldányról*. H. n., é. n., 1628 (?), ELTE EKL G4 Tom. V. pag. 63–64.; A probléma orvoslásáról lásd BRANDL G. – SZABADOS J.: *A Janus-arcú diplomata...*

– még ha a báró útnak is indult 1628 júliusában – nem kerülhetett sor az előírt határ menti követcsereére. Az említett ceremóniát végül szeptember 26-án vezényelték le a Habsburg–oszmán határon, Komárom és Esztergom között, mikor is Kuefstein tovább haladt Konstantinápolyba, a török követ, Redzseb pasa pedig Bécs felé folytatta útját. Kuefstein budai pasánál tett hosszabb (kb. 1 hetes) látogatását követően viszonylag zökkenőmentesen haladt a követség, a konstantinápolyi bevonulásra november 25-én került sor. A politikai helyzet miatt – az ellenséges államok megnehezítették tárgyalásait, bizonyos ideig a házát sem hagyhatta el – csak 9 hónap után, 1629. augusztus 18-án indult vissza Kuefstein Bécsbe, ahová az újabb ceremóniális követcsere után csak december 8-án érkezett meg.⁴⁵

KUEFSTEIN ÉS KÖRNYEZETÉNEK KAPCSOLATA – BEFOLYÁSOLÁSI ÉS ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉSI KÍSÉRLETEK

Kuefstein követségének előkészítése idején és útja alatt számos személlyel folytatott levelezést, akik közül itt néhány, a követség előkészítése szempontjából és a Konstantinápolyig tartó útja kapcsán fontos személyekre térhetünk csak ki részletesen. Azonban diplomáciai levelezési körébe számos jellemző csoport tartozott. Nemcsak az Udvari Kamara és Haditanács, hanem az útját segítő különböző, a Haditanács alá csak részben tartozó tisztviselőkkel (főkapitányok, várkapitányok) és azok megbízottjaival folytatott kiterjedt levelezést például a követcsere kapcsán.⁴⁶ Leveleinek egy része értelemszerűen a nádortól származik, aki a béketárgyalások helyi ügyeiben (például a szécsényi–budai tárgyalások levezénylése)⁴⁷ játszott fontos szerepet,⁴⁸ míg Kuefstein a birodalomközi levelezést bonyolította. Ezek alapján érthető,

⁴⁵ A követség kronológiájára lásd KUEFSTEIN, K. G., VON: i. m. 259–279.; TEPLY, K.: i. m. 26–54.

⁴⁶ Példaként említhető az a 40 db levél, amit Ernst von Kollonitsch komáromi főkapitány írt neki a követcserek vagy egyéb események ürügyén az 1627. december 5. és 1629. december 21. közötti intervallumban, ELTE EKL G4 Tom. V. passim.

⁴⁷ A szécsényi–budai tárgyalásokra vonatkozóan lásd STESSEL József: Adatok az 1628. évi szécsényi alkudozás történetéhez I–II. *Magyar Történelmi Tár* 4 (1902), III., 418–542., 481–510.; MARTON Gellért Ernő: On the Question of the Negotiations between the Habsburgs and the Ottomans at Szécsény and Buda (1628) through Palatine Miklós Esterházy's Letter to the Head of the Hungarian Negotiators. *Rocznik Przemyski* 22 (2019) I, 79–91.

⁴⁸ Esterházy Miklós összesen 7 db levelet küldött Kuefsteinnek, többnyire a diplomata magyar kísérete és a Magyar Királyságot érintő ügyek kapcsán. Vö. ELTE EKL G4 Tom. IV., V., passim.

hogy számos török tisztviselővel is levelezett, mivel a fennmaradt kérdések tisztázása rá hárult. Ugyanis olyan kérdéseket, mint a béke időtartama is rendezni kellett. A törökök támogatták volna a 25 éves időtartamra való megbékélést, de végül nem történt megállapodás ez ügyben.⁴⁹ Küldetésének számos célja járt hasonló „sikerrel”, mint Vác vagy a béke időtartamának kérdése, ugyanakkor a békét ratifikálták. Az alábbiakban Kuefstein útjának előkészítése során zajló levelezésre és az előkészületekben szerepet játszó személyek levelezésére helyezük a hangsúlyt.

Az egyik legfontosabb személy, akivel Kuefstein útja előtt levelezést folytatott, a hajdani konstantinápolyi rezidens, Michael Starzer (1610–1622)⁵⁰ volt, akit szeretett volna magával vinni útjára, erre azonban nem kerülhetett sor. Levelezésük azonban nagy haszonnal szolgált a nagykövet számára, nem csak a keleti diplomáciában érintett személyeket és azok problémás ügyeit ismerhette meg a levelekből, hanem az európai nagypolitika friss híreit is megkaphatta tőle Prágából. Kuefstein a hajdani rezidenstől 1627. december 16. és június 17. között összesen 36 db levelet kapott,⁵¹ a válaszok eddig csak részben ismertek (feltehetően Starzer soproni hagyatékában található egy részük, amelyet egyelőre nem állt módunkban megtekinteni).⁵²

A másik jelentős személyisége a Habsburg–Oszmán diplomáciának az 1606 és 1625 közötti béketárgyalások állandó résztvevőjének tekinthető Michael Adolf Althan gróf volt, aki úgy tűnik, igyekezett befolyást gyakorolni a követség összetételére, legalábbis szeretne volna elérni, hogy legalább egy embere Kuefsteinnel mehessen.⁵³ Az ő bizalmas emberének tekinthető

⁴⁹ Gerhard von Questenberg Johann Ludwig Kuefsteinnek. Bécs, 1628. augusztus 18. ELTE EKL G4 Tom. V. pag. 141–152.; a tárgyalás eredménytelenségéről: JUHÁSZ Krisztina: „...gyümölcse pedig semmi nem volt”: Esterházy Miklós véleménye 1642. február 28-án a szőnyi béke(tervezet) pontjairól. *Levéltári Közlemények* 89 (2020), 353–366.

⁵⁰ Bertold SPULER: *Die Europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*. Teil. 3. Listen der in Konstantinopel anwesenden Gesandten bis in die Mitte des 18. Jhdts. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Neue Folge*, 11 (1935), III/IV., 330.

⁵¹ A levelek az ELTE EKL-ben találhatóak: ELTE EKL G4 Tom. IV. passim. A számot a szőnyi béke levelezését tartalmazó adatbázisunkból nyertük ki. Vö. BRANDL G. – GÖNCÖL Cs. – JUHÁSZ K. – MARTON G. E. – SZABADOS J.: *Kommunikáció és híráramlás...*, 108.

⁵² A hagyaték az alábbi jelzet alatt található: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltárának Soproni Levéltára (GyMSL SL) a XVI/16 jelzet alatt.

⁵³ Althan életére és tevékenységére vonatkozóan lásd WINKELBAUER, T.: i. m.; MOLNÁR A.: i. m. 139–148.

Sebastian Lustrier (1623–1629) akkori konstantinápolyi rezidens is. Az utóbbi két személy nem ragaszkodott feltétlenül a béke megkötéséhez sem.⁵⁴

A követségre való felkészüléskor Kuefstein bárónak számos nehézséggel kellett szembenéznie, mint például az anyagiak előteremtése vagy a már említett tapasztalatlanság kompenzálása. Ezek közül itt csak egyet tárgyalunk részletesen, mégpedig a követség személyzetének összeválogatását, ami összefüggésben áll az utóbb említett kérdéskörrel is. Az adatok alapján ugyanis úgy tűnik, a személyzet összeválogatásának folyamatában a törökökkel kapcsolatos hozzáállást érintő udvari frakcióharcok is szerepet játszottak. Ezalatt a béke támogatói (a Haditanács elnöke, Rambaldo Collalto, a haditanácsos Gerhard von Questenberg, Johann Rudolf Schmid), illetve a háborút szorgalmazók (az ekkor már félreállított idős Melchior Khlesl,⁵⁵ a szintén idős Michael Adolf Althan és az ő körükbe tartozó Sebastian Lustrier⁵⁶) értendők. Michael Starzer szerepe ebben a frakcióharcban egyelőre nem tisztázott. A levelezésből látható, hogy mindkét párt igyekezett Kuefstein bizalmát elnyerni. A továbbiakban azokat a csomópontokat érdemes tárgyalni, amelyek a levelezése alapján kétségesnek bizonyultak. Ilyenek voltak a tolmács, az udvarmester és a követségi titkár személyének kiválasztása, valamint jelentős társadalmi presztízzsel bírt a kíséretben helyet kapó szakemberek kiválogatása.

A TOLMÁCS KÉRDÉSE

Az említettekből és Kuefstein Habsburg–Oszmán diplomáciával kapcsolatos „homo novus” mivoltából adódik, hogy a diplomata erősen kiszolgáltatott helyzetben volt. Éppen ezért lett volna szükséges, hogy olyan megbízható

⁵⁴ Ezt bizonyítják Lustrier azon témájú jelentései, amely szerint ki kellene használni az oszmánok egyéb elfoglaltságait és támadást kellene indítani ellenük. Sebastian Lustrier II. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1627. május 25. és május 30., ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 111. Konv. 1. fol. 56., 65–66., 67.

⁵⁵ Khlesl 1610-es években képviselt törökellenes politikájára vonatkozóan lásd CZIRÁKI Zsuzsanna: Szemelvények Melchior Khlesl és a bécsi Titkos Tanács 1611 és 1613 között keletkezett, erdélyi vonatkozású írásos véleményeiből. *Levéltári Közlemények* 83 (2012), 319–369.; CZIRÁKI Zsuzsanna: *Erdély szerepe Melchior Khlesl fennmaradt írásos véleményeiben 1611–1616 között*. In KÁRMÁN Gábor – TESZELSZKY Kees (szerk.): *Bethlen Gábor és Európa*. ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék és Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, Budapest 2013, 77–102; Khlesl félreállításáról lásd CZIRÁKI Zsuzsanna: Habsburg–Oszmán diplomácia a 17. század közepén. Simon Reniger konstantinápolyi Habsburg rezidens kinevezésének tanúságai (1647–1649). *Századok* 149 (2015/4), 838–839.

⁵⁶ Lustrier a császárnak írt levelében hangoztatta a háború fontosságát. Vö. az 54. jegyzet vonatkozó hivatkozásával.

ember mehessen vele, aki otthonosan mozog az Oszmán Birodalom diplomáciai útvesztőiben. A bárót követsége összeválogatásakor racionális célok vezérelték, azonban némely kérdésekben kompromisszumokra kényszerült, ami természetesen a követsége eredményességére is kihatással volt.

A követség szempontjából az egyik legfontosabb poszt a tolmácsé volt, hiszen nélküle gyakorlatilag nem lehetett kommunikálni az oszmánokkal. Ebből a célból – bár Kuefstein eredetileg Michel d’Asquier udvari főtölmácsot szerette volna magával vinni⁵⁷ – Ernst Házy győri tolmács és a raguzai származású Marino Tudisi, Althan gróf embere tartott végül vele, akit a diplomata a gróf közbenjárására vitt magával. Előbbinek inkább az írásbeliség volt az erőssége, utóbbi pedig a szóbeli tárgyalásoknál bizonyult talpraesettebbnek.⁵⁸

A tanulmány elején említett Marino Tudisi tehát azon személyek közé tartozott, akit nem önszántából vitt magával Kuefstein. Tudisi a mindenkori budai pasa udvarában tartózkodott 1622 óta Michael Adolf Althan ágenseként. Mivel az Udvari Kamara iratai között nincsenek adatok róla, feltételezhetően valóban a gróf magánalkalmazottja volt. Ezt megerősíti egy alkalommal Tholdalagi Mihály is, illetve maga Althan is úgy említi őt Kuefsteinnek, mint aki neki tartozik engedelmességgel.⁵⁹ A raguzai 1629. január végétől, egyelőre ismeretlen okokból, eltűnik a követség iratanyagából.⁶⁰ Ez összefüggésben állhat a közölt hűségesküvel, illetve azzal, hogy 1628 tavaszán Prágában pert is folytattak ellene, valamit azzal, hogy a budai titkos levelezőt, Tomaso Orsinit Murteza budai pasa elkergette, és 1629 januárjában megjelent Konstantinápolyban.⁶¹

⁵⁷ OÖLA HA Weinberg HS 16 fol. 10r; D’Asquier életére és tevékenységére lásd Alastair HAMILTON: Michel d’Asquier, Imperial Interpreter and Bibliophile. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 72 (2009), 237–241.

⁵⁸ OÖLA HA Weinberg HS 16 fol. 45.

⁵⁹ „...also ist er [ti. Tudisi] von mir bevolcht...” Michael Adolf Althan Johann Ludwig Kuefsteinnek. Bécs, 1628. szeptember 11., ELTE EKK G4 Tom. IV. 354–355.

⁶⁰ Tudisi tevékenységére részletesen lásd BRANDL G. – SZABADOS J.: *A Janus-arcú diplomata...*, 91.

⁶¹ A témáról részletesebben lásd BRANDL G. – SZABADOS J.: *A Janus-arcú diplomata...*, 91.; SZABADOS János: „Ih awer befeise mih, daß ih sie beidte zue nahbarn mahen khan.” – *Die Karriere des deutschen Renegaten (Hans Caspar) in Ofen (1627–1660) im politischen und kulturellen Kontext*. Doktori (PhD-) értekezés. I, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar, Szeged 2018, 51.

AZ UDVARMESTER SZEMÉLYE

A másik fontos poszt az udvarmesteré volt, amelynek betöltésére Kuefstein első körben – minden bizonnyal konstantinápolyi rezidenssége idején felhalmozott tapasztalatai miatt – Michael Starzert kérte fel, aki természetesen feltételeket támasztott például a személyzetet illetően.⁶² A legnagyobb akadálnak azonban az bizonyult, hogy a hajdani állandó követ meglehetősen nagy adósságot hagyott maga mögött mind Konstantinápolyban, mind az azt követő budai látogatása során, így II. Ferdinánd nem engedte visszautazni az oszmán fővárosba.⁶³ A posztra ezután Althan gróf is ajánlotta egy embe-rét, a szintén raguzai származású Paulo Mazzát, aki korábban a gyarmati béke példányát szállította volna Konstantinápolyba, azonban Budáról nem engedték tovább. A vele kapcsolatos kifogás polgári származása volt, mert bizonyos értesülések alapján szőcsként dolgozott korábban, ezért nem engedték 1625-ben sem tovább Konstantinápolyba.⁶⁴ Bár Mazza tanúkkal is igazolta, hogy nem szőcs,⁶⁵ mégsem kapta meg az udvarmesteri posztot. Starzer is ajánlott egy bizonyos pármái Francesco Mazzafanót.⁶⁶ Ebben az esetben Kuefstein azonban nem a beérkező javaslatokra hallgatott, hanem saját udvarmesterét, Hans Albrecht Pollendert⁶⁷ választotta erre a posztra, tehát ebben a kérdésben – mivel feltehetően a békefolyamat szempontjából irreleváns volt – szabadon dönthetett.

⁶² Starzer Kuefstein felkérésére adott válaszát lásd Michael Starzer Johann Ludwig Kuefsteinnek. Prága, 1627. december 16. ELTE EKL G4 Tom. V. pag. 31–38.

⁶³ Johann Rudolf Schmid Johann Ludwig Kuefsteinnek. Prága, 1628. január 26. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 53–54; Michael Starzer Johann Ludwig Kuefsteinnek. H. n. (Prága?), d. n. (1626. január?) ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 74–75.; Vö. TEPLY, K.: i. m. 24.

⁶⁴ Althan ajánlásait lásd Michael Adolf Althan Johann Ludwig Kuefsteinnek. Prága, február 9., ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 98–99.; Michael Adolf Althan Johann Ludwig Kuefsteinnek. Prága, 1628. február 23., ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 128–129.; Mazza korábbi ügyére és polgári származására nézve lásd Michael Adolf Althan Johann Ludwig Kuefsteinnek. Prága, március 11. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 72.; Mazza korábbi szerepéről lásd Michael Starzer Johann Ludwig Kuefsteinnek. Prága, 1628. február 19. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 116–119.; Az esetet Schmid is felemlítette 1648-ban. Vö. CZIRÁKI Zs.: *Habsburg–Oszmán diplomácia...*, 851.

⁶⁵ A tanúk által írt dokumentumot lásd Giovanni Paulo Damiani, Matteo Sturani, Marino Tudisi, Simon Lukschich, Peter Horváth, Giovanni Caspar Michel tanúskodása Paulo Mazza polgári származása ellen. Prága, 1628. március 10. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 154.

⁶⁶ Michael Starzer Johann Ludwig Kuefsteinnek. Prága, 1628. február 19. ELTE EL G4 Tom. IV. fol. 116–119.

⁶⁷ Polendert 1628. augusztus 2-től alkalmazta. OÖLA HA Weinberg HS 16. fol. 451. Vö. TEPLY, K.: i. m. 24.

A KÖVETSÉGI TITKÁR SZEMÉLYE

A titkári pozíció rendkívüli szereppel bírt a konstantinápolyi nagykövetségek alkalmával, mert a követek számos esetben a titkáraikat bízták meg a kényes vagy titkos küldetések végrehajtásával (ezt a későbbi követségek is bizonyítják⁶⁸). Úgy tűnik, Kuefstein volt az, aki szorgalmazta ennek a tisztségnek a bevezetését az ilyen típusú követségek kapcsán. Az eredetileg titkárként mellé adott Johann Rudolf Schmidről⁶⁹ meglehetősen sajátos véleménye volt a diplomatának, miszerint titkára nem tud latinul és egy rendes fogalmazványt sem tud írni, ezért a rezidensi posztra sem ajánlaná szívesen.⁷⁰ Schmid összesen 16 db levelet küldött a diplomatának utazása előkészítése kapcsán, amelyekben tájékoztatta őt az udvari eseményekről.⁷¹ Kuefstein érveit nem igazolta a valóság, hiszen az Oszmán Birodalom vonatkozásában nem elsősorban az általa kifogásolt tudás, hanem nyelvtudás (német, olasz, török) és a törökökkel való tárgyalásban való jártasság játszotta a fő szerepet, amiben viszont Schmid kiváló szakértőnek mutatkozott, ezt diplomáciai karrierje is bizonyítja.⁷² Végül csak két „normál” titkár – Elias Seeauer és Franz Mossmüller⁷³ – tartott Kuefsteinnel, tehát török ügyekben nem számíthatott szakértői támogatásra.

⁶⁸ Hermann Czernin titkára, Erasmus Constantin Sattler például meglehetősen bizalmas küldetést teljesített a követség alatt. Johann Friedrich Metzger pedig Johann Rudolf Schmid nagykövetségének idején (1650–1651) lett hasonló feladatokkal megbízva. Vö. SZABADOS, J.: „*Ih awer befeise mih...*”, 67.; SZABADOS János: *Die Berichte Hans Caspars (1640–1659) – Eine Quellenedition*. Doktori (PhD-) disszertáció, II, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Szeged 2018. 48.

⁶⁹ II. Ferdinánd Johann Ludwig Kuefsteinnek. Prága, 1628. január 5. ELTE EKL G4 Tom. IV. pag. 69–72; vö. még TEPLY, K.: i. m. 24.

⁷⁰ „...darunter auch der Rudolff Schmidt, so mitgehen solle, einer ist, vonn (?) in deme selbigen weder Lateinisch, Hungerisch reden, noch schreiben, auch kein formliches teutsches concept machen khan, weiß ich nicht, wie er einen secretarium, oder künfftigen residenten per forza vertreten solle.” Johann Ludwig Kuefstein Gerhard von Questenbergnek. Komárom(?), 1628. szeptember 1. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 229–230.

⁷¹ Johann Rudolf Schmid levelei Johann Ludwig Kuefsteinnek Prágából 1628. január 8. és április 5. között, ELTE EKL G4 Tom. IV. passim.

⁷² Schmid életútjára lásd Peter MEIENBERGER: *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629–1643: Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. Herbert Lang–Peter Lang, Bern – Frankfurt am Main 1973; CZIRÁKI Zs.: *Habsburg–Oszmán diplomácia...*, 835–871.

⁷³ TEPLY, K.: i. m. 24.

A SZAKEMBEREK KIVÁLASZTÁSA

A kíséret tagjai között fontos helyet foglaltak el a követ egészségéért és a követség élelmiszer-ellátásáért felelős szakemberek, illetve az út képi megörökítéséről gondoskodó festők. A források alapján úgy tűnik, ezekre a posztokra Kuefstein jelentkezés és ajánlások alapján válogatta össze az említett kategóriákba tartozó személyzetet. Bizonyos funkciók esetében több jelentkező is akadt, akik egyfajta „szakmai önéletrajzot” nyújtottak be. Ilyennel találkoztunk például a festő Hans Genningen esetében, aki benyújtotta jelentkezését,⁷⁴ ezenkívül úgy tűnik, a Starzer által ajánlott Valentin Mülner⁷⁵ is vele ment, aki a másik festő, Franz Hörman segédje lehetett.⁷⁶ A szakács posztjára Bartholomeus Brundtl jelentkezett,⁷⁷ azonban vele szemben Michael Funckh nyert,⁷⁸ aki útközben sajnálatos módon életét vesztette.⁷⁹ Gyógyszerészként Wilhelm Birkman tartott Kuefsteinnel, akit egy rokona, Arnoldus Birkman ajánlott a követségre, és a diplomata el is fogadta őt.⁸⁰ Az imént vázoltak alapján a személyzet tekintetében tehát Kuefstein teljesen saját hatáskörében dönthetett.

KONKLÚZIÓK

A tanulmányban felvázoltakból jól látható, milyen hihetetlen forrásbázissal rendelkezik Johann Ludwig Kuefstein követsége és mennyire összetett problémahalmazt jelent a különböző személyek motivációinak felvázolása. Jóllehet, nem volt lehetőségünk arra, hogy részletekbe menően tárgyaljunk minden kérdést, a leírtakból mégis kitűnik, mennyi és milyen tényezők be-

⁷⁴ Hans Genningen Johann Ludwig Kuefsteinnek. H. n., d. n. (1628) ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 214–215.

⁷⁵ Michael Starzer Johann Ludwig Kuefsteinnek. Prága, 1628. június 17. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 279–280.

⁷⁶ TEPLY, K.: i. m. 59.

⁷⁷ Bartholomeus Brundtl Johann Ludwig Kuefsteinnek. H. n., d. n. (1628) ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 211.

⁷⁸ OÖLA HA Weinberg HS 16. fol. 454.

⁷⁹ Wolf Leuthkauff Johann Ludwig Kuefsteinnek. Belgrád, 1629. január 13. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 450–451.

⁸⁰ Arnoldus Birkman Johann Ludwig Kuefsteinnek. Bécs, 1628. január 18. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 25; Arnoldus Birkman Johann Ludwig Kuefsteinnek. Rossatz (?), 1628. február 5. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 77–78.; Arnoldus Birkman Johann Ludwig Kuefsteinnek. H. n. 1628. február 2. ELTE EKL G4 Tom. fol. 82–83.; Wilhelm Birkman Johann Ludwig Kuefsteinnek. H. n., d. n. (beérkezett 1628. március 17-én) ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 182–183.

folyásolták egy Oszmán Birodalomba küldendő nagykövetség összeállítását és így sikerességét is. Nem véletlen, hogy ezek a tényezők közvetett módon a követség részleges kudarcához is vezettek. Bár a jelen tanulmányban nem tudtuk kifejtetni, de a császár által kitűzött célok közül a ratifikáció elfogadásán kívül nem is sikerült mást elérni. Véleményünk szerint ehhez éppen az a felvázolt komplex problémahalmaz is hozzájárult mint például a háborús helyzet és az ebből fakadó politikai frakcióharcok, valamint a követ felkészületlensége és a diplomáciai apparátus hiányosságai.

* * *

GERGELY BRANDL – JÁNOS SZABADOS

The Burden of a Mandate

The Preparation of the Embassy of Baron Johann Ludwig von Kuefstein
to Constantinople in 1628

– SUMMARY –

This paper attempts to endeavour the manifold situation after the negotiation of the Szöny peace-treaty (1627) between the Ottoman and the Habsburg Empire. It focuses only on the grand embassy of the Habsburgs led by baron Johann Ludwig Kuefstein which claimed to ratify the documents in Constantinople. It discusses the early period of the mission from the request of the emperor (18th of November, 1627) till the arrival of the delegation (18th of November, 1628) to the Ottoman capital. After a short diversion on general surveys (historical context, historiographical and methodological problems, chronology of the mission etc.), the study describes the various problems the baron needed to face during the appointment of the personnel of the mission. Since many criteria of the offices and the officeholders raised political conflicts inside the diplomatic ambience of the court (and could also raise a greater bulk of social problems), the baron as a “*homo novus*” had to compete with many obstacles. The impediments, the political situation, and the pressure from the “*war party*” and the “*peace party*” influencers determined that many of the aims of the mission had never been accomplished. The main goal of the study is to present a case-study, draw a detailed picture of the ideal type source material of the Habsburg embassies to the Ottoman Porte, and to demonstrate the novelty of the material of this well-researched topic.